

HÜSEYİN TRABZONÎ VE ESERLERİ

Abdulkerim MALKOÇ*

Hayatı

12/18. yüzyılda yaşadığı anlaşılan Hüseyin Trabzonî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamıştır.¹ Bilinen tek eseri *Terceme-i Şifâ-i Şerîf*'in ilk sayfasında kendisi hakkında düşünülmüş kayıttan Laleli Çeşme denilen yerde ikâmet ettiği, Kasımpaşa'da güzel koku işi ile ilgilendiği ve künyesinin/lakabının Keşşâf-ı Sâni olduğu öğrenilmektedir.² Yine eserdeki bazı ifadelerinden tevazu ehli bir kimse olduğu anlaşılmaktadır.³

Eseri

Terceme-i Şifâ-i Şerîf

Hüseyin Trabzonî'nin tespit edilebilen tek eseri, Endülüslü âlim Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) meşhur eseri *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*'nın Türkçe çevirisidir. *Terceme-i Şifâ-i Şerîf* isimli bu çalışmanın müellif/mütercim nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Koleksiyonu nr. 58'dedir. 246 varaktan oluşan eserin baş tarafında beş sayfalık bir fihrist bulunmaktadır. Rebiülevvel 1161 (Mart 1748) tarihinde tamamlanan eserin, 1186/1771 tarihinde Mehmed b. Mahmûd Bosnevî tarafından istinsah edilmiş 283 varaklık ikinci bir nüshası Milli Kütüphane İzzet Mehmet Paşa Koleksiyonu nr. 447'de,⁴ 1223/1808 tarihinde el-Hâc Mûsâ Şükrü tarafından istinsah edilmiş 308 varaklık bir başka nüshası da Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi Vahid Paşa Koleksiyonu nr. 1245'te yer almaktadır.⁵

Peygamber sevgisini ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmeti üzerindeki haklarını anlatan *eş-Şifâ* kitabı hem siyer hem de hadis sahasında önemli ve kıymetli bir kaynaktır.⁶ Gönüllerde Peygamber muhabbetini güçlendirmeyi, Rasulullah'ı bütün yönleriyle tanıtmayı ve Rasulullah'ın Müslümanlar üzerindeki haklarını belirlemeyi hedefleyen eser İslam dünyasında büyük ilgi görmüştür.⁷ Osmanlı ilim geleneğinde de müstesna bir yeri olan eser, *Şifâ-i Şerîf* isimyle şöhret bulmuş,⁸ daha ziyade selâtin camilerinde önde gelen âlimler tarafından okutulmuş ve Türkçeye tercüme edilmiştir.⁹ Dolayısıyla Hüseyin Trabzonî'nin *Terceme-i Şifâ-i Şerîf*'i de bu anlamda önem arz eden bir çalışmadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye, abdulkerimmalkoc@trabzon.edu.tr.

¹ Daha önce yapılan bir çalışmada da benzer bir netice belirtilmiştir. bk. Süleyman Gür, "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2018), 186.

² Mezkûr ibare şöyledir: "İsm-i mütercim Hüseyin Trâbüzânî sâkin-i Laleli Çeşme ve san'atuhû 'itr Kasımpaşa ve 'l-kitâbetü mistlü hâzâ ve künyetühû Keşşâf-ı Sâni bi-keşfi..." bk. Hüseyin Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerîf* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 58), 1b.

³ Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerîf* (Pertev Paşa, 58), 2a, 202a, 245b-246a.

⁴ bk. Milli Kütüphane (MK), "El Yazması ve Nadir Eserler" (Erişim 31.07.2023). <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/214538?SearchType=1>

⁵ bk. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (YEK), "Yazma Eserler Veri Tabanı" (Erişim 31.07.2023). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/520304>

⁶ bk. Ahmet Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü's-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 54-56.

⁷ M. Yaşar Kandemir, *Şifâ-i Şerîf Şerhi* (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012), 1/24, 32. Ayrıca bk. 35-42.

⁸ Kandemir, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, 1/29, 34; Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü's-Şifâ Adlı Eseri*, 7.

⁹ Kandemir, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, 1/41. Birçok defa Türkçe'ye çevrilen *Şifâ-i Şerîf*'in belli başlı tercümeleri için bk. Kandemir, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, 1/41-42.

Muhtevası

Okunaklı (sayılabilecek) bir nesih hattıyla kaleme alınan eserin baş tarafında beş sayfalık ayrıntılı bir fihrist bulunmaktadır. Fihrist kısmı, her sayfada cetvelle ayrılmış yirmi bir adet kutucuk bulunan tablolardan oluşmaktadır. İstisnai olarak ilk sayfadaki ilk üç kutucuğun yerinde “*Fihrist-i hâze 'ş-Şifâ ki dört kısım, on iki bâb, yüz on iki fasıl üzeredir.*” cümlesi yer almıştır. Unutulduğu/atlandığı için sonradan, “Üçüncü Kısım” ile bir önceki fasılın hemen kenarına kaydedilen İkinci Kısımın Sekizinci (son) Faslı: Mescid-i Nebevî’de Uyulması Gereken Edepler¹⁰ başlığı ile toplamda 103 başlık ihtiva etmektedir.¹¹ Eserin zahriyesinde kitabı temellük eden şahsa ve temellük bedeline dair “*min kütübi 'd-dâ 'i Süleymân Şeyh*” ve “*kıymet-i kurûşu: 24*” kayıtları yer almaktadır. İlk sayfasında ise (sonradan) Selîmiye Dergâhı Kütüphanesi’ne vakfedildiğini gösteren bir mühür¹² yer almaktadır.

Besmeleden hemen önce “*Bu eser, Kâdî İyâz rahmetullâhi aleyhin Şifâ-i Şerîf’inin tercümesidir. Hayır ve bereket umarak tercümesine başladım. Başarı Allah’ın yardımı ile dir.*” manasında, kırmızı mürekkeple yazılmış “*Hâzâ terceme-i Şifâ-i Şerîf li 'l-Kâdî İyâz rahmetullâhi aleyh, teyemünen ve te-berrüken ibtede 'tü ve billâhi 't-tevfîk.*”¹³ cümlesine yer veren Trabzonî ardından *besmele*, *hamdele* ve *salvele* ile sözlerine başlamaktadır. Tercümedeki ifadeler günümüz Türkçe’sinden biraz uzak olsa da anlaşılır niteliktedir. Örneğin; Kâdî İyâz’ın kendi mukaddimesinde kitabını dört kısma (ana bölüme) ayırdığını söylediği satırların tercümesi şöyledir:

“... Bu kitâb-ı müstetâbda kelâmı dört kısım üzerine beyân u hasr eyledim. Evvelki kısmı: Aliyyüla‘lâ olan Bârî teâlâyı bu evsâf ile bâlâda mezkûr Nebiyy-i kerîmi kadr-i şerefine kavlen ve fi‘len ta‘zîm hakkındadır. Bu kısımda dahi murâd ve maksûd olarak kelâm dört bâb üzeredir...”¹⁴ Eserin son cümlelerinin muhtasar şekilde yapılan tercümesi de şöyledir: “İmdi musannif olan Kâdî İyâz -aleyhi rahmetü’r-Rahîmi’l-Feyyâz- dedi ki: ‘Bu makâm-ı mekâle gelince elden gelen mikdarı sözler tamam ve maksûd mükemmel oldu. Dilerim ki zikrolunan her fasıl ve her kazıyyesi merâm-ı maksûd olarak kifâyet ede. Âmîn!...”¹⁵

Hüseyin Trabzonî, *Şifâ-i Şerîf*’in Türkçe’ye tercüme edilmesinin sebebini ise şöyle ifade etmektedir:

“...Arabî terkîb ve gayet ile dakîk ve isti‘ârât-ı kesîr[e] ve lügat-ı fasih[a] ve muhtelif[e] ile tasnîf ve tatyîb eden merhûm ve mağfûrun leh Fakîh Kâdî İyâz -aleyhi rahmetü’r-Rahîmi’l-Feyyâz- Hazretlerinin te‘lîfin okuyup anlamada fi zemâninâ beyne’n-nâs gayet ile güçlük olduğundan, hâlbuki bilmesi ve anlaması ve sülûku dahi ehem ve elzem olmakla bi‘l-küllî elfâzı mefhûmîn kabaca Türkîce’ye tercüme olunmasın iktizâ edip sebep ve tâlibi olan Bursevî Abdurrahmân ed-Darîr -aleyhi rahmetü’l-Ganî- ilhâh ve ibrâm etmesiyle bi-inâyeti’l-Mevlâ ve tevfikihî bi‘l-kusûr tercüme cüret ma’nâ-yı ihtisârî kûna tesvîd olundu. Zira meşhûr[dur] ki: ‘Kim ki bu kitabı edinse [ve]ya okusa [ve]ya dinlese bi-mennihî teâlâ müşkilleri âsân ve hayât-ı tayyibe ile mütayyeb ve muvaffak ola...”¹⁶

Trabzonî’nin bu ifadelerinden *Şifâ-i Şerîf*’in tercüme edilmiş sebebi; bilinmesi, anlaşılması ve tatbiki gerekli görülen eserin okunup anlaşılmasında güçlük çekilmesi yanında Bursalı Abdurrahmân

¹⁰ “8[.] Faslı: Âdâb-ı Mescidin Beyân Eydür [s.]184”.

¹¹ Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerîf* (Pertev Paşa, 58), Fihrist, 1b-3b.

¹² bk. Günay Kut - Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 435.

¹³ Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerîf* (Pertev Paşa, 58), 1b.

¹⁴ Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerîf* (Pertev Paşa, 58), 5b. Asıl metin ile karşılaştırmak için bk. Kâdî İyâz, Ebu’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi-ta’rîfi hukûki’l-Mustaîfâ* (Beyrût: Dâru’l-Feyhâ, 1420/2000), 49.

¹⁵ Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerîf* (Pertev Paşa, 58), 245b. Krş. Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 882-883.

¹⁶ Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerîf* (Pertev Paşa, 58), 1b-2a.

ed-Darîr'in¹⁷ eserin tercümesi hususundaki ısrarlı talepleri ve kitapla meşgul olmaktan gelecek bereket olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müellif nüshasının kenarlarında (haşiyelerinde) neredeyse her sayfada irili ufaklı kayıtlara rastlanmaktadır. Bunların çoğu müellife ait minhuvât¹⁸ kayıtları olup genelde asıl metindeki ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin orijinallerini vermekte, yer yer de tercümedeki bazı kelime ve cümlelere açıklık getirmektedir.¹⁹ Kayıtlardan bazısında “sah” (صح) rumuzuyla²⁰ tashihlere, “nüsha” (نسخة) rumuzuyla²¹ nüsha farklılıklarına yer verilmiş olması ve “şerh” (شرح) notuyla²² bazı şerhlerden alıntılar yapılması da önem arz etmektedir.

eş-Şifâ gibi kıymetli ve edebî bir eseri tercümeyle muvaffak olan Trabzonî, mütevazı kişiliğinin icabı olarak eserin tercümesini bitirdikten sonra şu satırlara yer vermiştir:

“Ve bu hakîr mütercim dahi Ganî ve Cevvâd olan Bârî teâlâdan minvâl-i meşrûhu ve mu‘accel olan fazlasından mev‘ûdu -ki hayât-ı tayyibesidir- dileyici olduğum halde bilkusûr kabaca Türkîce’ye tercümeyle cesaret eyledi. Lâkin yine kârî’in ve sâmi’in olan ihvândan mercuvdur ki kusûr ve sehv ve galatı olduğun fehm ederse kalem-i nâsiha havâle ve nisbet edip imkân-ı mertebe tashîhine sa’y veya aslına vâsıl olup hâssaten asl-ı musannifi ve tebe’an tercümeyle sebep olanları ve bu fakîri duâ-i hayr ile yâd u dilşâd edeler. Ola ki ol Vâcibu’l-vücûd celle celâlüh bunun nef’ini âm ve şâmil edip bu fakîrlere eser-i kavî eyleye. Âmîn! Zira nihayeten maksûdumuz dahi budur ki “vehuve a‘lemu bi-zâti’s-sudûr” ve hasbünallâh ve ni‘mel’l-vekîl ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi’l-aliyyi’l-azîm. Ve sallallâhu ‘alâ seyidînâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecma‘în...”²³

Trabzonî, çalışmasını dua ve niyaz ile sonlandırmaktadır. Aslı Arapça olan bu dua ve niyaz şöyledir:

“Ey günahları bağışlayan! Ey ayıpları örten! Ey sıkıntıları gideren! Ey yardım isteyenlerin yardımcısı! Ey âlemlerin ilâhî! Ey yardım edenlerin en hayırlısı! Sana dua ediyorum, sana yakarıyorum. Senden başka bana yardım edecek yoktur. Seçilmiş peygamberinin hatırına senden bu yazdıklarımı, bizim ve okuyanları için şayi ve faydalı kılmanı istiyorum. Bizi, anne-babalarımızı, üstatlarımızı, hocalarımızı, bu kitaba bakanları, bunun meydana gelmesine vesile olanı,²⁴ bütün erkek ve hanım müminleri bağışla. Âmîn, ey ihtiyaçları gideren! Ey Allahım, bu satırlarda umumen zikrolunan, yaratılmışların en şereflişine, onun âline, evladına, arkadaşlarının hepsine rahmet eyle. Bütün peygamberlere de selâm olsun. Hamd, (bütün) âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur. Âmîn, Âmîn, yâ Mu’in!”²⁵

Nüshanın sonundaki kırmızı mürekkeple yazılmış ferâğ kaydında; “*Min yed-i mütercim Hüseyin Trâbûzânî, künyetühû Keşşâf-ı Sâni. Gurra[-i] Rebiülevvel Sene 1161. Yâ âlim[en] bi-hâlî, ‘aleyke*

¹⁷ Hâşiyede, Ayntâbi’nin talebesinden olup onun yolundan gittiği belirtilmiştir. bk. Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerif* (Pertev Paşa, 58), 1b. Muhtemelen Halvetiyye meşâyihinden 1000/1591-92 tarihine yakın vefat eden Şâh Veli-yi Ayntâbi (Şâh Veli b. Kaya Nâibü’l-Askerî) kastolunmaktadır. bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matba’a-i Âmire, 1333/1915), 1/97.

¹⁸ Özellikle İslâmî ilimlere dair eserlerde karşılaşılan bu kayıtlar müellif tarafından metnin anlaşılmasına katkı sağlayacak kısa açıklamalardır. Minhuvât (منهوات), “ondan” anlamına gelen Arapça “minhu” (منه) kelimesinin çoğuludur. Terkipteki “hû” (ه) zamiri ile kast olunan müelliftir. bk. Songül Karaca, “Minhuvât Kayıtlarının Tenkitli Metin Neşirleri İçin Önemi: Fütûhu’l-Mücâhidîn Örneği”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 71 (Mayıs 2021), 166.

¹⁹ bk. Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerif* (Pertev Paşa, 58), 2b, 4b, 35b, 64b, 99a, 137a, 166b, 168b, 169a, 172b, 179a, 180b, 181a, 188a, 189a, 194a, 201a, 202a, 204a, 204b, 206a, 209a, 214a, 218b, 219b, 233b, 239a, 244b vd.

²⁰ bk. Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerif* (Pertev Paşa, 58), 13a, 22a, 30b, 35b, 43b, 47a, 49, 60a, 89a, 93a vd.

²¹ bk. Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerif* (Pertev Paşa, 58), 45a vd.

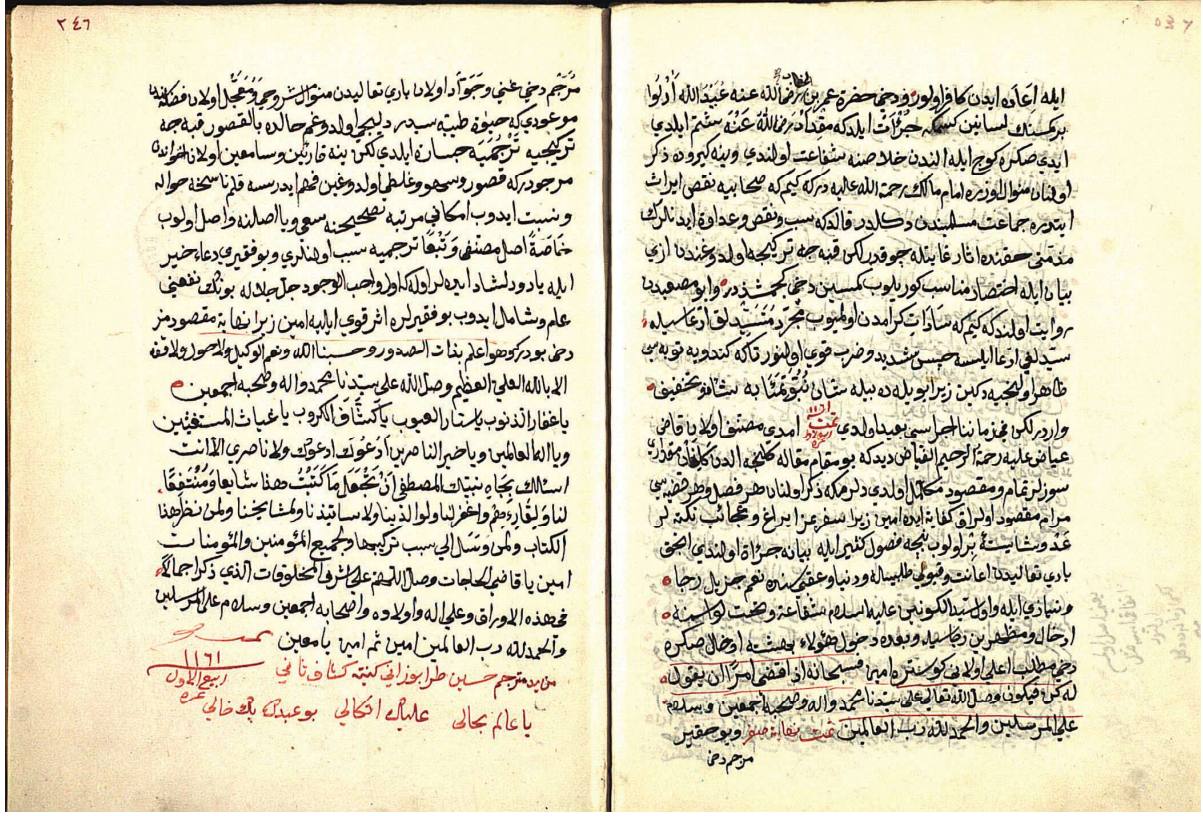
²² bk. Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerif* (Pertev Paşa, 58), 204b, 213a, 244a. Bazen “Alî el-Kârî” (علي الفاري) denilerek yapıldığı da vardır. bk. 22a, 73b.

²³ Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerif* (Pertev Paşa, 58), 245b-246a.

²⁴ Bursalı Abdurrahmân ed-Darîr. bk. Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerif* (Pertev Paşa, 58), 1b.

²⁵ Trabzonî, *Terceme-i Şifâ-i Şerif* (Pertev Paşa, 58), 246a.

Resim 3: Terceme-i Şifâ-i Şerif'in son iki sayfası (Pertev Paşa, 58)

Kaynakça

- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1333/1915.
- Gür, Süleyman. "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2018). 155-239.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*. Beyrût: Dâru'l-Feyhâ, 1420/2000.
- Kandemir, M. Yaşar. *Şifâ-i Şerif Şerhi*. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012.
- Songül Karaca. "Minhuvât Kayıtlarının Tenkitli Metin Neşirleri İçin Önemi: Fütûhu'l-Mücâhidîn Örneği". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 71 (Mayıs 2021), 163-180.
- Kut, Günay - Bayraktar, Nimet. *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- MK, Milli Kütüphane. "El Yazması ve Nadir Eserler. Erişim 31.07.2023. <https://dijital-kutuphane.mku-tup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/214538?SearchType=1>
- Trabzonî, Hüseyin. *Terceme-i Şifâ-i Şerif*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 58, 1a-246a.
- TTK, Türk Tarih Kurumu. "Tarih Çevirme Kılavuzu". Erişim 31.07.2023. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

TRABZONLU MÜELLİFLER VE ESERLERİ / OSMANLI DÖNEMİ

YEK, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Yazma Eserler Veri Tabanı”. Erişim 31.07.2023.
<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/520304>

Yılmaz, Ahmet. *Kâdî İyâz 'ın Kitâbü 'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı 'da Şifâhânlık Geleneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.